

М. Б. Махсма, канд. екон. наук, доц.,
кафедра управління персоналом та економіки праці,
С. Д. Волощук, канд. фіз.-мат. наук, доц.,
кафедра економіко-математичного моделювання,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ЗАЙНЯТИСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ: ОЦІНКА ДИНАМІКИ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено основні тенденції зайнятості в аграрній сфері сучасної України. Розглядаються фактори, які впливають на кількість найманих працівників аграрних підприємств. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу досліджується вплив різноманітних факторів на кількість найманих працівників аграрних підприємств. Для зростання зайнятості пропонується нарощування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств і розвиток у них тваринницької галузі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Зайнятість сільського населення, кореляційно-регресійний аналіз, наймані працівники сільськогосподарських підприємств.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Занятость сельского населения, корреляционно-регрессионный анализ, наёмные работники сельскохозяйственных предприятий.

АННОТАЦИЯ. В статье освещены основные тенденции занятости в аграрной сфере современной Украины. Рассматриваются факторы, влияющие на количество наёмных работников на аграрных предприятиях. С помощью корреляционно-регрессионного анализа исследуется влияние различных факторов на показатель количества наёмных работников на аграрных предприятиях. Для роста занятости предлагается наращивание материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий и развитие в них животноводческой отрасли.

ANNOTATION. The main trends of employment in agriculture of modern Ukraine are highlighted in the article. Factors affecting the number of employees in the agricultural enterprises are considered. The impact of various factors on the amount of employees in the agricultural enterprises is investigated by the means of regression and correlation analysis. As a means of employment growth development of infrastructure and introduction of logistics are proposed.

KEY WORDS. Employment in agriculture, regression and correlation analysis, employees of agricultural enterprise.

Вступ. Становлення ринкової економіки в Україні супроводжувалося докорінними змінами практично в усіх сферах життя

суспільства, і в усіх галузях народного господарства. Не став винятком і аграрний сектор економіки країни. Його перетворення, що розпочалося з реформування земельних відносин у кінці 1991 — на початку 1992 рр., коли були прийняті Закони України «Про селянське (фермерське) господарство» (20.12.1991 р.) [1] та «Про форми власності на землю» (30.01.1992 р.) [2], якими було запроваджено приватну власність на землю, триває уже двадцять років, і в повній мірі ще не завершено. Наслідки аграрних реформ неоднозначні. До здобутків аграрних ринкових перетворень відносять законодавче забезпечення селянину свободи вибору сфери діяльності й отримання землі у приватну власність, і вільного розпорядження нею, запровадження багатоукладності сільської економіки, появу аграрних формувань ринкового типу, розвиток орендних земельних відносин та ін.

Нині виділяють два періоди аграрного реформування: перший — з 1991 до 1999 р., коли внаслідок руйнування планової економіки, розриву господарських зв'язків, глибокої структурної економічної кризи, зволікання з проведенням наступних етапів аграрних реформ, сільське господарство зазнало великих втрат, і нечуваного спаду виробництва. Другий етап, початок якого датується 2000 р. знаменував початок поступового відновлення сектора, що проявилось у зростанні обсягів сільськогосподарського виробництва, і вважається періодом отримання позитивних результатів аграрного реформування. Разом з тим, на відміну від економічних здобутків, соціальні наслідки реформації аграрного сектора навряд чи можна назвати позитивними. Навпаки, період реформ боляче вдарив по рівню життя українських селян, що проявилось у загостренні на селі проблем демографічного, економічного, соціального, екологічного, культурного характеру. Чи не найгострішою з них виявилася проблема сільського безробіття. Скорочення сфери прикладання праці, яке виникло внаслідок реорганізації колишніх колгоспів і радгоспів, які були основними роботодавцями, подрібнення їхніх земельних масивів, занепад, розкрадання і розтягнення їхнього майнового комплексу, занепад соціально-культурно побутової інфраструктури призвели до появи на селі мільйонів безробітних, які опинилися без роботи і без засобів існування, що потягло за собою багато негативних соціальних наслідків.

Зубожіння сільського населення, яке йде з сільським безробіттям, потребує комплексного підходу до його подолання, але одним з першочергових завдань у цьому напрямі є забезпечення на селі робочих місць для працездатного населення, що і зумовлює актуальність теми цієї статті.

З самого початку ринкових перетворень питання розвитку ринку праці, забезпечення зайнятості населення і подолання його безробіття ретельно досліджуються українськими вченими економістами. Вагомий внесок у розробку зазначених проблем здійснили С. Бандур, О. Грішнова, Е. Лібанова, І. Петрова, Ю. Краснов, В. Онікієнко та ін. Проблеми сільської зайнятості знайшли своє відображення у наукових працях таких вчених аграрників, як І. Гнибіденко, В. Лишиленко, О. Булавка, К. Якуба, І. Прокопа, О. Бородіна, Г. Купалова та ін. Разом з тим, не дивлячись на достатньо широку висвітленість зазначеної теми, окремі її аспекти залишаються не достатньо вивченими і потребують подальшого поглиблення їх дослідження, зокрема визначення чинників зайнятості населення, дослідження характеру та ступеня їх впливу на її забезпечення на селі.

Постановка проблеми. З огляду на наведене вище, метою цієї статі обрано аналіз зайнятості сільського населення, виявлення основних тенденцій її динаміки у реформаційний період, кореляційно-регресійний аналіз залежності кількості найманої праці від чинників, що її визначають, і визначення на його основі основних напрямів зростання зайнятості селян у громадському секторі аграрного виробництва.

Результати дослідження. Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу тенденцій зайнятості сільського населення варто зупинитися на демографічній ситуації, що склалася на селі, адже сільське населення виступає основою трудових ресурсів для аграрного сектора, і зміна його чисельності внаслідок природного та механічного руху безпосередньо впливає на кон'юнктуру сільського ринку праці. Слід відмітити, що за роки реформування сільське населення скоротилося на 2,5 млн осіб і склало у 2011 р. 14,3 млн осіб, що відповідає 31,3 % усього населення. Таке скорочення відбулося, в основному, в результаті дії демографічних факторів, зокрема суттєвого скорочення народжуваності, на стрімкого зростання смертності, яке спостерігалось в досліджуваній період і продовжується дотепер. Справедливості заради необхідно зауважити, що скорочення як абсолютної чисельності сільського населення, так і зменшення її його питомої ваги сталося не тільки під впливом, або унаслідок ринкових трансформацій на селі, хоча аграрне реформування, безумовно, суттєво усугубило демографічну кризу на селі, а й спричинено дією об'єктивних законів економічного розвитку і зміни традиційного типу відтворення на сучасний. Що підтверджується тим, що чисельність селян має чітку сталу тенденцію до скорочення ще з початку

двадцятого століття, хоча чисельність всього населення і, зокрема, міського у період до 1989 р. зростала (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка чисельності населення України у 1939—2011 рр.

Скорочення чисельності сільського населення продовжується і у період з початку 2000 р., коли в аграрному секторі стали помітними позитивні зрушення зростання виробництва. За цей період чисельність сільських мешканців скоротилася більше як на 1,6 млн осіб. Разом з тим, зазначений період характеризується зростанням економічної активності сільського населення, що проявилось у зростанні як їхньої зайнятості, так і безробіття. Чисельність економічно активних селян зросла на 254 тис. і склала у 2010 р. 6967,7 тис. осіб (табл. 1).

Негативно характеризує економічну активність сільського населення той факт, що вона зростає за рахунок зайнятості осіб старших за працездатний вік, адже дві третини приросту чисельності зайнятих (147,6 з 218,7 тис. осіб) склали селяни похилого віку [3, с. 352]. Підвищення зайнятості пенсіонерів пояснюється низьким рівнем їх пенсійних виплат і недостатністю їхніх доходів, що спонукає їх продовжувати працювати навіть з настанням пенсійного віку. Негатив від високої зайнятості сільських пенсіонерів проявляється ще й у тому, що вони ускладнюють ситуацію на аграрному ринку праці для населення працездатного віку, особливо для молоді та інших вразливих категорій робочої сили.

Таблиця 1

**ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
ЗА ЕКОНОМІЧНОЮ АКТИВНІСТЮ У ВІЦІ 15—70 років, тис. осіб.**

Категорії населення	2000	2005	2008	2009	2010	+,- 2010 до 2000
Економічно активне населення	6713,6	6787,0	6953,1	7008,7	6967,7	254,1
Працездатного віку	5983,0	6071,0	6091,8	6110,6	6091,7	108,7
Старше працездатного віку	730,6	916,0	861,3	898,1	876,0	145,4
Зайняті	6255,5	6586,1	6555,5	6506,7	6474,2	218,7
Працездатного віку	5527,1	5671,4	5694,2	5608,9	5598,2	71,1
Старше працездатного віку	728,4	914,7	861,3	898,1	876,0	147,6
Безробітні	458,1	400,9	397,6	502,0	493,5	35,4
Працездатного віку	455,9	399,6	397,6	502,0	493,5	37,6
Старше працездатного віку	2,2	1,3	0,0	0,0	0,0	-2,2
Економічно неактивне населення	4290	3907,9	3647,9	3443,9	3362,2	-927,8
Працездатного віку	2262,5	2385,7	2310,9	2251,0	2219,7	-42,8
Старше працездатного віку	2027	1522,2	1337,0	1192,9	1142,5	-,5

* Складено за даними Статистичних щорічників України за 2000, 2005, 2008, 2009, 2010 рр.

Основною сферою прикладання праці на селі залишається сільське господарство, зайнятість у якому склала у 2010 р. 3,09 млн осіб (табл. 2).

Таблиця 2

**ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ у 1990-2010 рр., млн осіб**

Галузі	1990	1995	2000	2005	2009	2010
Усього зайнято	25,4	23,7	20,17	20,68	20,19	20,27
у т. ч. промисловість	7,8	5,8	4,6	4,07	3,5	3,46
сільське та лісове господарство	5,0	5,3	4,33	3,98	3,13	3,09

* Складено за даними Статистичних щорічників України за 2000, 2005, 2009, 2010 рр.

Слід відмітити позитивну тенденцію скорочення зайнятості населення в аграрному секторі економіки, що відповідає сучасним

світовим тенденціям. У розвинених країнах ця тенденція зумовлена високим рівнем інтенсифікації сільськогосподарської галузі. Але в нашій країні таке скорочення пояснюється не стільки підвищенням ефективності аграрного виробництва, хоча і воно безумовно має місце, а здебільшого згортанням, звуженням сфери прикладання праці в секторі, скороченням кількості робочих місць у ньому.

Характерною особливістю зайнятості українських селян є значна питома вага селян, які самостійно забезпечують себе роботою, тобто самозайнятих. Незважаючи на те, що починаючи з 2007 р. частка їх почала скорочуватися, у 2010 р. вона складала майже 40 % (табл. 3) [4, с. 73]. У сільській самозайнятості переважає зайнятість виробництвом сільськогосподарської продукції, яке здійснюється в особистому підсобному господарстві.

Таблиця 3

**ЗАЙНЯТІСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
ЗА СТАТУСАМИ ЗАЙНЯТОСТІ у 2007—2010 рр.**

Статус зайнятості	2007	2008	2009 р.	2010	+,- 2010 до 2007 р.
Всього тис. осіб	6595	6555,5	6506,7	6474,2	-120,8
у т. ч. у %					
працюючі за наймом	54,1	58,4	59,9	58,7	4,6
роботодавці	0,6	0,6	0,6	0,5	-0,1
самозайняті	44,4	40,2	38,7	39,9	-0,5
безкоштовно працюючі члени сім'ї	0,9	0,8	0,8	0,9	0,0

* Складено за даними статистичних збірників Економічна активність населення України за 2007, 2008, 2009, 2010 рр.

Поширення самозайнятості та інших нетрадиційних форм сільської зайнятості зумовлене скороченням потреби в робочій силі сільськогосподарських підприємств, що змушує безробітне сільське населення шукати інші джерела доходів, інші види зайнятості. Беззаперечною, перевагою самозайнятості та її позитивом є те, що вона дозволила вижити значній частині українського селянства в складних умовах масового вивільнення робочої сили, яким супроводжувалося аграрне реформування. Але слід пам'ятати, що зайнятість у особистому підсобному господарстві, це важка фізична праця по догляду за худобою, та обробці, переважно вручну, значних земельних ділянок, що вона забезпечує доходи селянам на рівні прожиткового мінімуму, до того ж вони (селяни) за-

лишаються поза межами державного соціального страхування. Тому зайнятість у особистому підсобному господарстві не може вважатися ефективною і прогресивною формою, проте в сучасних умовах господарювання без неї неможливо обійтися.

Попри суттєву частку самозайнятих, значною залишається і частка найманої праці. Остання хоч і скоротилася за аналізований період майже в три рази, разом з тим у 2010 р. склала 25,7 % (табл. 4).

Таблиця 4

**ПИТОМА ВАГА КІЛЬКОСТІ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
У ЗАГАЛЬНІЙ ЧИСЕЛЬНОСТІ ЗАЙНЯТИХ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

Показники	2000	2005	2008	2009	2010
Всього зайнято населення в сільській місцевості, тис. осіб	6255,5	6586,1	6555,5	6506,7	6474,2
Зайнято у сільському господарстві, тис. осіб	4334,1	3986,3	3300,1	3131,0	3094,5
Частка зайнятих у сільському господарстві до всього зайнятого у сільській місцевості населення, %	69,2	60,4	50,4	48,1	47,7
Наймани працівники сільськогосподарських підприємств установ та організацій, тис. осіб	2752,8	1418,1	987,3	893,2	794,4
Частка найманих працівників с-г підприємств у загальній чисельності зайнятих, %	13,6	6,9	4,7	4,4	3,9
Частка найманих працівників с-г підприємств у чисельності зайнятих у сільському господарстві, %	63,4	35,6	29,9	28,5	25,7

* Розраховано за даними Статистичних щорічників України за 2000, 2005, 2009, 2010 рр.

Кількість найманих працівників сільськогосподарських підприємств скорочується швидкими темпами. Тільки за останній рік їх чисельність зменшилася майже на 100 тис. і склала у 2010 р. 794,4 тис. осіб. Негативна тенденція скорочення найманої праці у громадському секторі продовжує поширюватися і дотепер. З метою з'ясування причин цього явища було проведено дослідження залежності середньорічної кількості найманих працівників, яку було взято за результативний чинник, від різних факторних по-

казників, таких як середньомісячна заробітна плата, кількість діючих підприємств, продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах, рівень рентабельності, наявність у сільськогосподарських підприємствах ріллі, поголів'я великої рогатої худоби, свиней, птиці, забезпеченість основними засобами та енергетичними потужностями, обсяги інвестицій в основний капітал. Дослідження здійснено за допомогою кореляційно-регресійного аналізу вище зазначених даних за 2010 р., які було взято в розрізі областей України (табл. 5).

Коефіцієнти кореляції між середньообліковою кількістю найманих працівників сільськогосподарського підприємства (залежна змінна y) та впливаючими на нього факторами (незалежні змінними x_1, x_2, \dots, x_{11}) обчислювались за формулою:

$$r_{x_i y} = \frac{\text{cov}(x_i, y)}{\sigma_{x_i} \sigma_y}, \quad i = \overline{1, 11}, \quad (1)$$

де $\text{cov}(x_i, y) = \overline{x_i y} - \overline{x_i} \cdot \overline{y}$ — коваріація незалежної змінної x_i і залежної змінної y ,

$$\sigma_{x_i} = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^m (x_{ij} - \overline{x_i})^2}{m}} \quad \text{— середньоквадратичні відхилення незалежних змінних,}$$

$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^m (y_j - \overline{y})^2}{m}}$ — середньоквадратичне відхилення залежної змінної,

$m = 25$ — кількість досліджуваних регіонів України.

Подальші дослідження пропонуємо проводити на основі множинної регресійної моделі (2) з 11 регресорами:

$$y = a_0 + \sum_{j=1}^{11} a_j x_j, \quad (2)$$

де коефіцієнти регресії a_0, a_1, \dots, a_{11} наведені нижче:

$a_0 = -13,8397$	$a_4 = -0,1976$	$a_8 = 0,00006$
$a_1 = 0,0043$	$a_5 = 0,0072$	$a_9 = 0,0020$
$a_2 = 0,0014$	$a_6 = 0,1353$	$a_{10} = 0,0095$
$a_3 = 0,0157$	$a_7 = -0,0006$	$a_{11} = 0,000014$

Таблиця 5
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК КІЛЬКОСТІ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
З ОКРЕМИМИ ПОКАЗНИКАМИ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ, 2010 р.

Область	Середньоблікова кількість найманих працівників, тис. осіб	Середньомісячна заробітна плата, грн	Кількість діючих сіл/госп. підприємств	Продуктивність праці, тис. грн	Рівень рентабельності виробництва, %	Площа ріллі, тис. га	Порогів'я ВРХ, с-г. підпр., тис. голів	Порогів'я свиней, с-г. підпр., тис. голів	Порогів'я птиці, с-г. підпр., тис. голів	Наявність основних засобів у с-г. підпр., млн грн	Забезпеченість енергетичними потужностями, кВт	Інвестиції в основний капітал у с-г., тис. грн
АР Крим	27	1580	2238	57,7	12,8	1196,7	27,8	89,5	7234,4	3377,6	245	484030
Вінницька	43	1307	2317	66,3	19,4	1647,3	105,3	134,1	2406,8	2445,5	211	960152
Волинська	12	827	1095	55,9	9	604,2	67,4	74,1	2707,0	1356,3	434	108564
Дніпропетровська	34	1577	4015	85,5	28,1	2079,8	37,3	424,6	13153,5	4080,5	183	925681
Донецька	39	1742	2097	57	25,7	1559,5	81,2	416,2	10117,3	4743,9	205	639939
Житомирська	16	1032	1296	42,7	7,3	1023,7	86,9	59,9	515,8	1122,1	211	177586
Закарпатська	3	1010	1759	18,1	-13,3	194,1	4,7	31,9	43,8	271,9	500	42899
Запорізька	28	1375	3035	55,7	30,6	1886,1	33,1	257,4	3064,9	3182,8	185	582001
Івано-Франківська	4	1586	767	99,1	29,3	366,6	8,7	124,1	3847,0	1193,7	299	133134
Київська	42	1820	2133	80,1	31,1	1282,3	99,1	339,8	17626,3	6557,2	273	950833
Кіровоградська	24	1272	3206	59,9	40,7	1717,7	33,2	108,5	901,1	2345	152	884992

Закінчення табл. 5

Область	Середньовікова кількість найманих працівників, тис. осіб	Середньовікова заробітна плата, грн	Кількість діючих підприємств	Продуктивність праці, тис. грн	Рівень рентабельності виробництва, %	Площа рілля, тис. га	Поролів'я ВРХ, с-т, підпр., тис. голів	Поролів'я свиней, с-т підпр., тис. голів	Поролів'я птиці, с-т підпр., тис. голів	Наваність основних засобів у с-т підпр., млн грн	Забезпеченість енергетичними потужностями, кВт	Інвестиції в основний капітал у с-т, тис. грн
Луганська	17	1497	1986	54,6	11,6	1230,9	39,5	74,9	4529,3	1725,1	148	277274
Львівська	8	1517	1490	89,4	27,6	722,2	24,2	109,6	3160,7	1664,2	293	430957
Миколаївська	20	1399	5315	55,4	35,8	1642,5	21,9	68,8	2153,6	2520,8	127	457551
Одеська	34	1075	6901	47,3	20,1	1959,6	39,8	124,4	1165,7	3016,4	180	497929
Полтавська	45	1547	2368	53,1	21,7	1717,9	161,3	182,9	1885,8	3969,9	183	628701
Рівненська	10	1051	940	49,95	5,9	623,9	42,2	58,6	1467,0	951,7	241	170974
Сумська	22	1305	1227	48,1	-0,6	1147,2	93,4	78,6	629,7	1753,9	161	279954
Тернопільська	12	1278	1250	65,4	16,1	821,7	26,6	109,4	758,9	1538,3	161	516528
Харківська	33	1484	1943	57,9	17,6	1826,5	96,8	148,9	4967,9	3744,8	187	407274
Херсонська	23	1399	2872	63,8	18,7	1646,6	36,3	95,6	1528,8	2352,3	174	614600
Хмельницька	22	1317	1844	67,9	14	1194,1	63,1	94,6	2615,9	1912,2	189	471806
Черкаська	37	1608	1827	128,9	18,1	1236,6	74,7	245,5	22453,4	3469,1	190	872247
Чернівецька	5	1154	1009	62,2	-1,2	325,3	30,8	62,9	1104,3	365,9	240	137655
Чернігівська	29	1216	1030	43,8	2,8	1279,1	167,3	110,5	512,9	2421,1	200	365445
Коефіцієнт кореляції r_{xy}	X	0,508	0,392	0,171	0,401	0,802	0,686	0,641	0,492	0,854	-0,448	0,787

Коефіцієнт детермінації моделі (2) $R^2 = 0,9684$ наближається до одиниці, що є ознакою якості побудованої моделі. Крім того модель (2) є адекватною (статистично значимою), оскільки розрахункове значення статистики Фішера $F = 36,2440$ більше за табличне $F_{\text{тб}} = 2,6347$, зі степенями свободи 11, 13 і рівнем статистичної значимості 0,95.

Результати проведеного кореляційно-регресійного аналізу дали підстави для таких висновків. Найвпливовішими факторами забезпечення зайнятості найманих працівників у нинішніх умовах господарювання виявилися наявність основних засобів у сільськогосподарських підприємств, площа їхньої ріллі та обсяги інвестицій в основний капітал сільського господарства області, про що свідчать високі коефіцієнти кореляції, які дорівнюють відповідно 0,854, 0,802 і 0,787. Отже, земля і капітал є визначальними чинниками збільшення зайнятості сільськогосподарських працівників у громадському секторі сільськогосподарського виробництва.

Окрім цих факторів, не менш важливими для забезпечення робочих місць у галузі є наявність в аграрних підприємствах поголів'я худоби та птиці. З поміж цих показників найвищий коефіцієнт кореляції отриманий за показником наявності поголів'я великої рогатої худоби — $r_{xy} = 0,686$, що показує наявність зв'язку між результативним і факторним показниками. Дещо менш впливовим, хоча теж важливим, виявився показник поголів'я свиней ($r_{xy} = 0,642$). Тісний зв'язок розвитку тваринництва із кількістю найманих працівників пояснюється традиційною, досить високою трудомісткістю цієї галузі сільського господарства, тому тут спостерігається пряма залежність, чим більше в аграрних підприємствах буде худоби та птиці, тим більше вони потребуватимуть робочої сили.

Не досить тісний зв'язок спостерігається між кількістю сільськогосподарських працівників і рівнем їхньої заробітної плати ($r_{xy} = 0,508$). Хоча економічна закономірність свідчить про те, що тут має бути прямий зв'язок: чим вища заробітна плата, тим більша кількість працівників прагне працювати в цьому підприємстві. Ця закономірність слабо проявляється в сільському господарстві через низький рівень оплати праці в галузі, що перешкоджає виконанню нею своєї мотивуючої функції.

Такі фактори, як продуктивність праці сільськогосподарських працівників і забезпеченість аграрних підприємств енергетичними потужностями мають давати обернену залежність із

результативним фактором, адже чим вища продуктивність праці, тим менше потрібно працівників для виробництва певного обсягу сільськогосподарської продукції. Така сама залежність простежується і відносно енергетичних потужностей, чим вони більші, тим менша кількість робочої сили потрібна підприємству, що власне, і знайшло своє відображення в отриманому від'ємному значенні коефіцієнта кореляції ($r_{xy} = -0,448$).

Не виявлено тісного зв'язку результативного показника з економічною ефективністю аграрного виробництва, яка, в даному випадку, була представлена рівнем рентабельності сільськогосподарських підприємств. Очевидно, що слабкий вплив цього фактору зумовлений низькою рентабельністю цих підприємств, що перешкоджає їм нарощувати свою матеріально-технічну базу, підвищувати обсяги виробництва та збільшувати завдяки цьому потребу в сільськогосподарських працівниках. Слабко залежить чисельність працівників і від кількості діючих сільськогосподарських підприємств ($r_{xy} = 0,392$), що певною мірою пояснюється тим, що кількість аграрних підприємств може і зменшуватися, але якщо вони будуть укрупнюватися, то попит на робочу силу може зростати.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає можливість зробити такі висновки: на аграрному ринку праці склалася несприятлива ситуація, яка характеризується такими негативними явищами, як суттєве скорочення сфери прикладання праці на селі, внаслідок чого відбулося зменшення попиту на аграрну працю. Зростання економічної активності сільського населення, яке сталося протягом аналізованого періоду, не можна оцінити позитивно, оскільки воно досягнуте переважно за рахунок росту зайнятості селян старшого за працездатний вік і зростання сільського безробіття. Збільшення чисельності зайнятих працівників пенсійного віку свідчить про недостатній рівень їхніх доходів, що змушує їх продовжувати працювати після виходу на пенсію, а також про відтік із села робочої сили працездатного віку.

Однією з важливих тенденцій динаміки сільської зайнятості є її стрімке скорочення в аграрному секторі. Разом з тим, сільськогосподарське виробництво залишається основною сферою прикладання праці для селян, значна частина яких зайняті в особистому підсобному господарстві. Зайнятість в останньому, хоча і дає деяку можливість виживання селянам в умовах кризи та без-

робіття на селі, але чи не найбільшим її негативом є соціальна незахищеність цих селян, адже вони залишаються поза межами державного соціального страхування. Ще однією негативною тенденцією зайнятості аграріїв є стрімке скорочення найманої праці у громадському секторі аграрного виробництва, що негативно впливає на сільський ринок праці, збільшуючи сільське безробіття, веде до зменшення рівня доходів певної частини селян, падіння рівня життя багатьох сільських сімей.

Проведений кореляційно-регресійний аналіз взаємозв'язку кількості найманих працівників аграрних підприємств з різними показниками, що її визначають, дозволив виявити найвпливовіші чинники і запропонувати заходи, які сприятимуть росту їх зайнятості. З проведених розрахунків очевидним є те, що забезпечити зростання потреби сільськогосподарських підприємств у працівниках можливо за рахунок нарощування обсягів виробництва та зміцнення їх матеріально-технічної бази, що потребуватиме збільшення землезабезпеченості, оновлення основних засобів, росту капіталовкладень. Збільшення землезабезпеченості аграрних формувань має бути до оптимальних меж, оскільки відомо, що великомасштабна концентрація землекористування агрохолдингів, земельні масиви яких досягають сотень тисяч гектарів, призводить лише до виснаження природних ресурсів села [5, с. 176]. Вчені Інституту аграрної економіки визначили оптимальні розміри аграрних підприємств. Зокрема, за їх розрахунками вищої ефективності досягають підприємства з площею ріллі 2—4 тис. га. Високої ефективності досягають також невеликі підприємства до 250 га і надвеликі 6—8 тис. га, яких за кількістю небагато [6, с. 14].

Покращення забезпеченості аграрних підприємств основними засобами складне завдання, вирішення якого потребує складного комплексу заходів на рівні державної аграрної політики, спрямованої на створення економічних і інституціональних умов для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, що дасть їм можливість покращити свій фінансовий стан і підвищити купівельну спроможність. Найактуальнішими серед цих заходів є завершення земельної реформи, включення землі в економічний оборот, удосконалення ціноутворення та амортизаційної політики, усунення цінового диспаритету та багато, багато інших.

Окремо варто зупинитися на такому чиннику збільшення зайнятості найманих працівників, як розвиток тваринницької галузі.

Відомо, що її потенціал сьогодні ще далеко не реалізовано. Так, із майже 1600 господарств розміром понад 3000 га земель, 56 % не мають великої рогатої худоби, а в 41 % господарств поголів'я худоби та птиці взагалі відсутнє [7, с. 12]. Більше половини тваринницької продукції виробляється нині в господарствах населення практично вручну, в той час як, переведення галузі на промислову основу дозволило б збільшити потребу в сільськогосподарських працівниках, адже ця галузь залишається традиційно трудомісткою. Певні сподівання в цьому зв'язку покладаються на схвалений Кабінетом Міністрів національний проект «Відроджене скотарство», яким передбачається до 2015 р. забезпечити споживання населенням України молока і м'яса на рівні медично рекомендованих норм. Оскільки нині воно на рівні відповідно 60 і 63 % [8, с. 336], то можна очікувати, що нарощування обсягів цієї продукції потребуватиме збільшення поголів'я худоби і збільшення попиту сільськогосподарських працівників на найману працю.

Литература

1. Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» від 20.12.1991 р. // Електронний ресурс. — Режим доступу: [http:// search.liga.zakon.ua](http://search.liga.zakon.ua).
2. Закон України «Про форми власності на землю» від 30.01.1992 р. // Електронний ресурс. — Режим доступу: [http:// zakon2.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua).
3. Статистичний щорічник України за 2010 р. — К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. — 559 с.
4. Економічна активність населення України 2010. Стат. збірник. — К.: Державна служба статистики України, 2011. — 207 с.
5. Українська модель аграрного ринку та її соціоекономічна переорієнтація // Економіка АПК. — 2012. — №5. — С. 175—177 с.
6. *Месель-Веселяк В. Я.* Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві // Економіка АПК. — 2010. — № 4. — С. 3. — 18 с.
7. *Безуглий М. Д., Кваша С. М.* Стан, основні тенденції розвитку сільського господарства України протягом 2011 року та напрями розвитку в 2012 році // Економіка АПК. — 2012. — № 4. — С. 3. — 13 с.
8. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 р.: Стат. збірник. — К.: Державна служба статистики України, 2011. — 433 с.

Статтю подано до редакції 22.06.12